AGÁTA ŠÚSTOVÁ DRELOVÁ
IVA MRVOVÁ

MYSLIEŤ KRAJINU

Soňa Szomolányi

ROZHOVORY
O SLOVENSKU
A ČLOVEKU VO SVETE
20. A 21. STOROČIA

AGÁTA ŠÚSTOVÁ DRELOVÁ IVA MRVOVÁ

MYSLIEŤ KRAJINU

Soňa Szomolányi

ROZHOVORY O SLOVENSKU
A ČLOVEKU VO SVETE 20. A 21. STOROČIA

Môjmu manželovi
Janymu, ktorý mi
umožnil žiť naplno
a slobodne.

Text: © Soňa Szomolányi, Agáta Šústová Drelová, Iva Mrvová, 2026
Vydal: © N Press, s. r. o., v roku 2026 ako svoju 198. publikáciu
Prvé vydanie

ISBN 978-80-8230-494-0

PREDSLOV

Hoci sa tak sama neoznačuje, vždy sme ju vnímali ako niekoho, kto slovami neplytvá – intelektuálku, ženu hlboko reflektujúcu dianie v našej spoločnosti. Koľko generácií politológov, sociológov, antropológov či dokonca historikov a novinárov na Slovensku „vychovala"? Sú nás stovky, roztrúsené po celom Slovensku i za jeho hranicami. Mnohí si dodnes pamätáme jej prednášky. V čase, keď sa od študentov formulovanie vlastných názorov takmer nevyžadovalo, ona takýto priestor otvárala. Zrejme aj preto, že vždy chcela, aby sme popri teórii vnímali takisto osobnú zodpovednosť za krajinu, ktorej súčasťou sme sa postupne stávali.

Profesorka Soňa Szomolányi vždy vystupovala ako racionálny človek, ktorého sa dianie na Slovensku hlboko dotýka, no zároveň si od neho udržiava odstup. Nie preto, že by ho neprežívala, ale preto, že sa vedome rozhodla neprilievať do rozbúreného priestoru viac emócií. Obe sme ju vždy vnímali ako niekoho, kto je s dianím v krajine neoddeliteľne spätý. Rozprávať jej príbeh znamená rozprávať aj príbeh krajiny. Rozmýšľanie prvej profesorky politológie o Slovensku, spoločnosti, dejinách, slobode a neslobode, demokracii a populizme je zároveň pozvaním myslieť. Myslieť krajinu.

Zároveň však chceme v tejto knihe obraz verejnej intelektuálky prehĺbiť, nahliadnuť do človeka za samotným intelektom. Aj preto vznikla myšlienka o knihe rozhovorov – memoárov, v ktorých sa človek z podstaty vracia k vlastnému životu vrátane rozhodnutí, ktoré by dnes, s odstupom času, možno urobil inak.

Soňa Szomolányi sa narodila krátko po druhej svetovej vojne vo Vysokých Tatrách. Desaťročia, ktoré nasledovali, sa takmer presne prekrývajú s kľúčovými obdobiami moderných slovenských dejín: povojnovou obnovou, nástupom komunistického režimu v roku 1948, so stalinskými päťdesiatymi rokmi, s uvoľnením šesťdesiatych rokov, augustom 1968, normalizáciou, novembrom 1989, rozpadom Česko-Slovenska i vznikom samostatného štátu, ktorý sa dodnes vyrovnáva so spôsobom svojho zrodu. Slovenská skúsenosť sa pritom neustále prelína aj s európskou, s koncom a dôsledkami druhej svetovej vojny, so spoločenskými a politickými otrasmi v 60. rokoch, s globálnym vzostupom boja za ľudské práva na konci 70. rokov, s pádom železnej opony, nástupom demokratizácie, rozširovaním Európskej únie aj so súčasnými výzvami liberálnej demokracie. Tieto kolektívne kontexty Soňa Szomolányi reflektuje a v nich zároveň žije svoj život. Život naplnený individuálnou realizáciou, ukotvenou v rodine a v spoločenstve podobne zmýšľajúcich priateľov a kolegov.

Práve tento pohyb medzi jednotlivcom, spoločenstvom a krajinou robí zo Soninho príbehu viac než biografiu. Oboje sa navzájom formuje. Krajina jej dala vzdelanie, aby jej ho Soňa mohla vrátiť. Sociológia, ktorú si zvolila ako svoje odborné smerovanie, bola pre komunistický režim podozrivá už svojou podstatou, tým, že sa pýtala, aká spoločnosť skutočne je. Normalizácia, ktorá po roku 1968 odbor nezrušila, ale vyprázdnila, odhaľuje mechanizmus moci: nezničiť myslenie priamo, ale postupne ho zbavovať kyslíka. Kyslíka v podobe reflektujúceho kontaktu s vlastnou spoločnosťou a zároveň obohacujúceho kontaktu so svetovou vedou. V centre stojí morálna situácia človeka, ktorý nebol priamo prenasledovaný, no vedel, že žije v neslobode. Pre niekoho mohla byť veda útočiskom, pre iného záväzkom vidieť viac.

Soňa Szomolányi si zvolila druhú cestu a smerovala k verejnej sociológii, ktorej cieľom je v reálnom čase reflektovať spoločenské dianie. Jej príbeh je príbehom neustálej vnútornej reflexie, z ktorej vychádzajú rozhodnutia s jedinou podmienkou: uchovať si ľudskú a intelektuálnu integritu. Najťažším rozhodnutím voči sebe aj krajine bol vstup do KSČ v roku 1973, podmienka pôsobenia na katedre sociológie po ukončení doktorandského štúdia. Pri riešení tejto dilemy zohral zásadnú úlohu názor jej školiteľa, odbornej aj morálnej autority Alexandra Hirnera. Na základe vlastnej skúsenosti – likvidácie sociológie po nástupe komunistického režimu a následného dlhoročného politicky motivovaného väzenia – ju presvedčil, že určité kompromisy môžu byť mravne obhájiteľné za predpokladu, že nikomu priamo neubližujú, neslúžia osobnej kariére, ale smerujú k zachovaniu a rozvoju odboru. Vstup do strany tak vnímala ako jednorazový kompromis, nie ako princíp, ktorým by sa riadila v ďalšej činnosti.

Odpoveď na život v totalite nebola jednorazová a heroická, ale každodenná a neraz neviditeľná. Aj vnútri systému možno zostať cudzím prvkom: šíriť Chartu 77, odmietať ideologické školenia, narúšať prázdne rituály, ale hlavne stáť pri novej generácii, pri študentoch, ktorým by práve z ideologických dôvodov hrozili postihy. Aj tieto skúsenosti Soňu Szomolányi viedli ku konceptualizácii termínu pozitívnej deviácie a jej ostrovčekov, ktorý už uviedli vo svojich textoch niekoľkí sociológovia (Martin Bútora, Vladimír Krivý, Fedor Gál). Soňa Szomolányi ho rozvinula v kontexte sociálnej zmeny: malé priestory slobody v neslobodnom prostredí, kruhy ľudí, ktorí odmietli prijať oficiálny scenár štátu ako jediný možný. Samotný názov však nesie aj diagnózu: ak sa slušnosť a konštruktívna zmena stávajú deviáciou, systém zlyháva. Platí to aj dnes.

November 1989 nepriniesol len zlom, ale aj ilúziu priamočiareho vývoja krajiny. Ilúziu nezastaviteľného progresu k lepšiemu, ekonomicky, politicky, medziľudsky. Progresu v (liberálnej) demokracii. Rozpad Verejnosti proti násiliu, mečiarizmus, rozdelenie štátu a zápas o samotné pravidlá hry ukázali, že demokracia nie je stav, ale proces. Po roku 1998 sa opäť zdalo, že smer krajiny je jasný: návrat

do Európy, reformy, príbeh úspechu. Do tohto verejného príbehu je votkaný aj príbeh súkromný: dvojkariérové manželstvo, kríza, strata dieťaťa či choroba, ktorá človeka učí prijímať vlastnú zraniteľnosť. Bez týchto ľudských vrstiev by bola biografia len kronikou verejných udalostí.

Naprieč celým týmto príbehom, s jeho mnohými vrstvami, sa potvrdzuje presvedčenie, ktoré sa tiahne myslením profesorky Szomolányi: myslieť krajinu znamená uchovať si oživujúci optimizmus popri skepse a kritickú skepsu popri optimizme. Myslieť krajinu zároveň znamená nemyslieť ju izolovane, ale v kontexte, v dialógu s najbližšími, s priateľmi, v spoločenstve, v rámci strednej Európy, Európy a napokon v globálnom kontexte.

Veríme, že kniha rozhovorov, chronologicky usporiadaná do dvadsiatich dvoch kapitol, bude pre čitateľov rovnako silným zážitkom, akým boli tieto rozhovory pre nás. Ponúka vhľad do života človeka, ktorý väčšinu času nežil len pre seba, ale aj pre svoju krajinu. Človeka, ktorý myslel krajinu. Ženy, ktorá myslela krajinu. Kniha ukazuje intelektuálku s pochybnosťami, so zlyhaniami i s úsilím obstáť čo najlepšie a zároveň s výnimočným zmyslom pre intelektuálnu integritu a s nefalšovanou radosťou zo života.

Ak sú dejiny kyvadlom medzi slobodou a autoritárstvom, smer jeho pohybu nie je daný osudom, ale aj rozhodnutiami konkrétnych ľudí v konkrétnom čase. Tieto rozhodnutia pramenia v myslení. Aj preto má zmysel čítať tento príbeh nielen ako spomienku, ale aj ako podnet na ďalšie premýšľanie o vlastných možnostiach i o možnostiach krajiny. Ako ukazuje aj Sonin život, dokážu byť prepojené viac, než si myslíme.

Milá Soňa, ďakujeme Ti za čas, ktorý si nám venovala, a predovšetkým za otvorenosť a ochotu ísť miestami hlbšie, než je pohodlné. Je to iný druh odvahy.

Agáta Šústová Drelová a *Iva Mrvová*

DETSTVO V POVOJNOVÝCH TATRÁCH

Povojnové Československo sa v 50. a 60. rokoch snaží znovu nadýchnuť po otrasoch druhej svetovej vojny. Svahy Vysokých Tatier, medzi lesom a ostrými štítmi, sú tichým „závetrím stalinizmu“, ktorého tlak sa najvýraznejšie prejavuje dolu v mestách. Vo funkcionalistickom sanatóriu vo Vyšných Hágoch sa liečebňa pre pacientov s tuberkulózou spája s každodennosťou budovaného socializmu, kde sa stretáva lekárska elita s chudobou, partizánskymi spomienkami a vierou v spravodlivejší svet.

Rodina na schodoch pred vilou Brigádnik, pôvodne Szontág (1953).

Blížil sa koniec druhej svetovej vojny a práve v tom čase sa prvýkrát stretli tvoji rodičia. Ako prišlo k ich stretnutiu?
Otec bol starší o deväť rokov. Mal celkom bohémsku mladosť, z Brezovej pod Bradlom sa dostal do Bratislavy, kde robil poisťovacieho agenta. Pohyboval sa po kaviarňach, no takmer nepil a vôbec nefajčil, hral tam karty a šach. Mama pracovala ako koncipientka advokáta v Senici – myslím, že sa stretli práve tam.

Aký bol ich hodnotový svet?
Obaja moji rodičia pochádzali z evanjelického prostredia. Bol im vlastný zmysel pre zodpovednosť a pracovitosť. Neskôr, keď som v Maxovi Weberovi čítala o protestantskej etike, uvedomila som si, v čom je pôvod tejto ich hodnotovej orientácie. Oboch mojich rodičov zároveň formovalo chudobné prostredie, odpor k fašizmu a úprimná viera v ideu spravodlivejšieho sveta po hrôzach vojny. Otec vstúpil do komunistickej strany v roku 1944 počas Povstania, na ktoré bol napojený cez brata kapitána Jána Reptu, veliteľa partizánskeho oddielu v Malých Karpatoch v rámci Štefánikovej brigády. Otec takisto pôsobil v Povstaní ako spojka. Mama do strany

vstúpila v roku 1947, takže nepatrili k tým, ktorí sa pridali až po komunistickom prevrate v roku 1948, v momente, keď to začalo byť výhodné.

Keď som domov začala nosiť samizdaty, napríklad Solženicynovo svedectvo o gulagu, mama bola najprv zhrozená z toho, čo všetko sa pod tými heslami v Sovietskom zväze aj u nás dialo, a potom sa najmä bála, aby som pre to nemala problémy. Po sovietskej invázii bola vystavená napádaniu od funkcionárov na miestnej úrovni za to, že sa netešila vpádu cudzej armády. Spomínala, ako na ňu na jednej schôdzi kričali: „Súdružka Reptová bola nešťastná a plakala, keď nás prišli oslobodiť sovietski vojaci!"

Narodila si sa krátko po skončení druhej svetovej vojny.
Áno, patrím ku generácii „boomerov". Prvých päť rokov sme žili vo Vyšných Hágoch. Otec sa tam krátko po vojne stal správcom veľkého liečebného ústavu pre pacientov s tuberkulózou. Jeho brat, kapitán Ján Repta, ho tam priviezol na vojenskom gazíku ešte z Povstania priamo z Brezovej pod Bradlom.

Po druhej svetovej vojne došlo v dôsledku vojnových podmienok k výraznému nárastu tuberkulózy. Sanatórium vo Vyšných Hágoch, ktoré dovtedy slúžilo dočasne ako vojenská nemocnica, sa opäť naplno preorientovalo na boj s týmto ochorením. Ústav liečil dospelých pacientov z celého vtedajšieho Československa a rovnako personál sa zišiel zo všetkých kútov štátu.

Rodičia bývali v obytnom dome pre zamestnancov sanatória v Hágoch a ako susedia sa kamarátili a stretávali s rodinou MUDr. Vašečku, špičkového odborníka na pľúcne choroby. Práve v Hágoch som sa zoznámila aj so svojím prvým kamarátom Imrom Vašečkom. Imro bol o pár mesiacov mladší a tradovalo sa, že nás aj spoločne usadili na nočníky, aby mali od nás chvíľu pokoj. Aj keď sa naši rodičia po pár rokoch presťahovali o pár kilometrov nižšie, oni do Tatranskej Polianky a moji do Nového Smokovca, my sme sa už vedome kamarátili, vzájomne navštevovali a v pracovni jeho otca viedli aj „vážne" rozhovory. Napríklad, či budeme dosť dobrí

S rodičmi a sestrou na Vianoce (1952).

na to, aby nás vzali do Pioniera. Vtedy sme boli asi tak druháci na základnej škole. Priateľstvo pokračovalo až po spoločné štúdium a maturitu v Poprade. Naše cesty sa doteraz nerozišli, spojila nás sociológia, List štrnástich sociológov prezidentovi Husákovi, účasť pri vytvorení VPN v Umelke v novembri 1989. Po Novembri som učila jeho syna Miša, dnes takisto známeho sociológa. A vážne debaty vedieme radi doteraz.

Ako ste vnímali toto prostredie ako deti?

Ako dieťa som v jedinečnom prostredí rozsiahleho sanatória nepociťovala ťažobu povojnových rokov. Žili sme v peknom, na tie časy modernom byte s ústredným kúrením, so vstavanými skriňami a s terasou. Celý liečebný areál, vybudovaný vo funkcionalistickom štýle 30. rokov, bol už pri svojom vzniku architektonickým skvostom a aj neskôr si zachoval výnimočný charakter.

Uvedomujem si, že moje prostredie bolo v mnohom výnimočné. Nie z finančnej stránky, ale najmä vďaka prírode, ktorá ma

Hoci spoločensky
to boli temné päťdesiate roky,
pre nás to bol čas detskej
slobody a dobrodružstva.
To je čaro detského
pohľadu na svet.

obklopovala. Vyrastala som vo Vysokých Tatrách, medzi lesmi a štítmi. Do škôlky som chodila do rozprávkového zámočka v Novom Smokovci v časti Sibír, neskôr som navštevovala školu s výbornými učiteľmi, ktorí mali aprobáciu aj na vyšší stupeň, ale zo zdravotných dôvodov alebo kvôli horám prišli učiť do Tatier.

Väčšinu môjho voľného času v detstve vypĺňalo behanie po tatranskom lese, šport a knihy.

Ako si sa dostala k športu? Viedli ťa k nemu rodičia?
Moji rodičia neboli športovo založení. Otec bol šachista, hoci napokon aj šach je svojím spôsobom šport. Viedol ma k nemu od detstva. Vraj keď sme spolu hrávali a prehrala som, všetky figúrky som zhodila zo šachovnice. Chodila som aj na žiacke turnaje, ale otec pochopil, že fyzický pohyb ma baví viac, a netlačil na mňa, keď som šach vymenila za lyže.

Mentalitou bol otec typický hráč. Okrem šachu miloval aj karty, to bola jeho veľká vášeň. Šach začal hrávať ešte za slobodna v Bratislave a neskôr v Tatrách hrával okrem turnajov aj s hotelovými hosťami o drobné peniaze. Keď sme chceli so sestrou ísť do kina a rodičia neboli doma, prehľadávali sme otcove vrecká a zbierali mince na lístky. Našťastie pre rodinu, otec mal viac výhier než prehier a nikdy sa nedostal do mínusu.

Keď som mala asi dva roky, otec ma prvýkrát postavil na lyže. Ako prváčku ma zobral lyžovať na Hrebienok. Keď som sa však domov vrátila sama, mama sa vystrašene spýtala: „A kde je tatko?" A ja som odvetila: „Spadol, tak som naňho nečakala." Vtedy otec pochopil, že už nepotrebujem sprievod, a s úľavou lyže definitívne odložil.

Držala mama nad vami pevnú ruku?
Mama bola dosť autoritatívna, mala silný zmysel pre povinnosť a zodpovednosť. Pochádzala z rodiny formovanej protestantskou etikou, hoci k náboženstvu nás ani ona, ani otec neviedli.

Otec bol zase viac hedonista a mamu vyvažoval. Som vďačná za túto kombináciu. Obaja však svoju prácu brali veľmi vážne.

Aký mali vzťah?
Mama bola konštitúciou skôr cholerička, dokázala vybuchnúť, otec sa zase dobre ovládal ako pokerový hráč. Nepamätám si, že by sa niekedy rozčúlil. Keď prišiel domov neskoro, lebo mu hráčska vášeň nedovolila včas skončiť partiu, mama vybublala a otec sa vždy len potichu vytratil. Mamu potom hnevalo, že sa s ním nemôže ani poriadne pohádať.

Otec bol veľmi dobroprajný, brával mamu aj nás na dovolenky, no dopriali si čas aj bez detí, poslali nás k starým rodičom na Záhorie. Spomínam na to v dobrom.

Brat tvojho otca bol partizán. Vo februári 1948 došlo ku komunistickému prevratu a krátko po ňom sa začali monster procesy. V jednom z nich odsúdili na smrť aj veliteľa slovenského oddielu 1. československej partizánskej brigády M. R. Štefánika Viliama Žingora. Spomínaš si, že by ste o tom hovorili v rodine?
V detstve som o tých procesoch nepočula, čo je celkom prirodzené. Až v čase strednej školy a určite počas vysokej školy v 60. rokoch o nich začal rozprávať strýko, otcov brat Ján, ktorý bol Žingorovým spolubojovníkom. Strýko sa po uväznení a odsúdení Žingora stiahol z politiky. Počas vyšetrovania tohto prípadu prehliadol nekalé metódy Štátnej bezpečnosti, ktorá nafingovala neoprávnené držanie zbrane v Žingorovom dome. Strýko nám vravel, že keby sa vtedy nebol stiahol, skôr či neskôr by vzhľadom na svoju otvorenosť a ráznosť skončil rovnako ako Žingor na šibenici. Do konca života pracoval v rodnej Brezovej pod Bradlom v podniku Kovové tkaniny.

Vnímala si v detstve tlak oficiálnej ideológie?
Hoci obaja rodičia boli členovia strany, s ideológiou som sa veľmi nestretla. Cítila som z nich občas znechutenie, keď museli ísť na nejaké školenia. Otec sa z toho dokázal vyvliecť a nebral to tak vážne. Ideológiu som vnímala skôr cez to, keď nás v škole nútili chodiť na prvomájové sprievody, čo narážalo na môj odpor k príkazom. Nepáčil sa mi davový charakter a vnucovaný kolektivizmus. Pamätám si, že som čítala v otcovej Pravde o vojne USA vo Vietname,

S otcom na lyžiach pred domom vo Vyšných Hágoch (1949). >>

chcela som pochopiť, o čo tam ide, ale veľmi rýchlo ma to prestalo baviť, lebo to bolo len hromadenie opisov o postupoch oboch armád. Čierno-biely obraz bez vysvetlenia, prečo k vojne došlo.

K čomu ťa rodičia viedli? Čo z teba chceli mať?
Mama zo mňa chcela mať lekárku. Mne však stačí, aby niekto len spomenul krv, a už mi tuhnú nohy. Mama sa zo sanitárky vypracovala až na vedúcu laboratória v liečebni pre pacientov s tuberkulózou, hoci mala len strednú zdravotnícku školu. Medicínu vnímala ako poslanie a často ľutovala, že jej nebolo dopriate ju študovať. Jej rodičia si totiž mohli dovoliť dať na štúdiá len jedno dieťa a prednosť, ako to vtedy bývalo zvykom, dostal jej brat.

Aký ste mali doma vzťah ku knihám?
Mama veľmi rada čítala, knihy boli jej záľubou. Nečudo teda, že som sa aj ja stala vášnivou čitateľkou. Mala som šťastie na skvelého patróna v mestskej knižnici, vzdelaného, sčítaného muža, ktorý ako Žid prežil koncentračný tábor. Vždy mi odporúčal kvalitné knihy. Aj pri spomienke naňho si uvedomujem, aké som už od detstva mala šťastie na ľudí.

V jednom z našich rozhovorov si spomínala, že práve vďaka dobrodružnej literatúre si sa prvýkrát stretla aj so slovom „sociológia".
Áno, presne tak. Prvýkrát som sa s týmto slovom stretla u Jacka Londona, keď som mala asi štrnásť rokov. Nerozumela som jeho významu, a tak som sa spýtala mamy. Pomohla si slovníkom cudzích slov, kde sme našli vysvetlenie „spoločenská buržoázna paveda". Také bolo moje úplne prvé zoznámenie so sociológiou. Nemohla som vtedy tušiť, ako sa môj život neskôr spojí s touto „pavedou".

Jack London bol námorník, ktorý na sebe tvrdo pracoval, cez deň drel na lodi a po večeroch sa vzdelával. Obdivovala som ho, jeho nasadenie a vytrvalosť, bol mi veľkým vzorom. Neskôr sme zistili, že podobne pozitívne ovplyvnil aj môjho budúceho manžela Janyho.

Okrem Jacka Londona si mala aj iné vzory?
Ešte v puberte ma oslovil životopis Marie Curie-Skłodowskej a mojím vtedajším vzorom bola aj astronómka Ľudmila Pajdušáková zo Skalnatého plesa. Istý čas som dokonca uvažovala, že sa vydám študovať astronómiu. Priťahovala ma predstava romantického sídla vysoko v horách, možno viac než samotný vedný odbor. Mama ma však od toho odhovárala, vraj by som žila v prílišnej izolácii od ľudí.

Bola pre teba vzorom aj mama?
Áno. Mama na sebe vždy tvrdo pracovala. Možno práve preto, že sa ako veľmi mladá ocitla v úplne inom sociálnom prostredí, než z akého pochádzala. Ako devätnásťročná, hneď po svadbe, sa mama presťahovala z malej dediny na Záhorí, z Kunova pri Senici nad Myjavou, do už spomínaných Vyšných Hágov, kde sa ocitla v značne odlišnom sociálnom prostredí medzi lekármi. Možno práve to ju viedlo k tomu, aby sa ďalej vzdelávala.

Pamätám si, že keď som ako dieťa v noci vstala na toaletu, často som ju videla sedieť za stolom s knihami. Študovala po večeroch a nociach na zdravotníckej večernej škole, hoci ráno nastupovala do práce už o šiestej.

Otec ju v túžbe po sebarealizácii podporoval. Aj on sám sa večerne venoval štúdiu ekonomickej školy, no bral to o niečo ležérnejšie.

Kto bol u vás hlava rodiny?
Jednoznačne mama. Otcovi to vôbec neprekážalo, často s úsmevom hovorieval: „Ako povie mama." Zodpovednosť za domácnosť niesla práve ona. Otec si, úprimne povedané, nevedel uvariť ani vajíčko.

Kto boli v detstve tvoji najbližší kamaráti?
Jedným z mojich prvých kamarátov bol Juraj zo susedného domu. Mám fotografiu, ako sedíme spolu na múriku a cmúľame šumienky. Juraj robil rád rôzne experimenty. Mali sme asi desať rokov, keď sme sa rozhodli zakopať v lese fľašu s vodou, v ktorej sme rozpustili

kryštálový cukor. Juraj tvrdil, že keď ju neskôr vykopeme, voda sa vyparí a zostanú po nej veľké kryštáliky cukru. Keď sme ju však o pár dní našli, bola plná mravcov. Myslím, že Juraj so svojou rodinou v šesťdesiatych rokoch emigroval do Izraela.

Mala si v detstve aj svoju partiu?
Hoci spoločensky to boli „temné päťdesiate roky", pre nás to bol čas detskej slobody a dobrodružstva. To je čaro detského pohľadu na svet. Väčšiu partiu som zažila pri hre na Indiánov. Pre mňa bolo úplne prirodzené, že v našom kmeni vládol matriarchát. Naša náčelníčka bola o dva roky staršia Maja Korcová, ktorá neskôr vyštudovala dramaturgiu na VŠMU. My dievčatá sme nútili mladších chlapcov, aby „mučili" zajatcov z nepriateľského kmeňa, napríklad šteklením trávou po nohách. Mali sme svoje amulety a boj medzi kmeňmi spočíval v ich vzájomnom kradnutí. Maja vymýšľala rozličné skúšky zdatnosti: liezť na stromy, prejsť potok po kameňoch a podobne.

V našej indiánskej bande nechýbali ani Ladislav Snopko, ktorý bol po Novembri minister kultúry, my kamaráti sme ho prezývali Agnes, a Števo Korec, ktorý sa neskôr stal riaditeľom Národného onkologického ústavu, až kým ho za Mečiara nevyhodili. Vrátil sa potom do USA, kde sa úspešne presadil, a dnes na Slovensku už ako dôchodca pracuje na využití umelej inteligencie v onkologickej liečbe.

Všetkých nás spájali aj knihy Karla Maya, ktoré však boli v tom čase nedostupné – režim asi vedel prečo. My sme sa k nim dostali vďaka dobre zásobenej knižnici MUDr. Korca ešte z prvej republiky.

Mala si aj čisto dievčenskú partiu?
Až neskôr v puberte. Boli sme štyri, každá iná. Dve z nich boli veselé kopy, matematika obzvlášť jednej veľmi nešla a mňa poverila učiteľka, aby som ju doučovala. Obe do našej skupiny prinášali spontánnosť a zábavu, čím som zase ja nevynikala. Mne sa ušiel už z rodiny imidž „vážnej Soňky". Pocit partie bol pre mňa veľmi dôležitý, hodnota bola v tom, že som mala s kým tráviť čas a cítila som sa medzi nimi dobre.

Triedna učiteľka Marta Šimová vzala svoju siedmu triedu pešo na Skalnaté pleso, aby sledovali medzinárodné preteky Veľká cena Slovenska (1960). Soňa Szomolányi je piata zľava v hornom rade.

S jednou z nich, Darinou Andráši, som roky sedela v lavici, jej otec bol náčelníkom Horskej služby a vďaka tomu sme ako deviatačky absolvovali horolezecký kurz. Aj ona lyžovala, boli sme rivalky a rozumeli sme si cez šport. Bola to typická pubertálna partia a zažili sme spolu veľa zábavy. Od ostatných troch som sa trochu líšila tým, že som sa smiala menej hurónsky. Bola som skôr introvertka. Chlapci začali zaujímať najprv ich a až neskôr mňa. Robilo mi dobre priateliť sa s dievčatami, ktoré boli v niečom mojimi protikladmi.

Raz sme sa v lete vybrali s partiou lyžovať do Veľkej Zmrzlej doliny. Znamenalo to vyšplhať sa tam od Zeleného plesa po reťaziach s lyžami na chrbte. Dievčatá začali nariekať, aké sú lyže ťažké, a niektorí mládenci im pri nosení pomohli. Mne to však pripadalo nemiestne. Osvojila som si vzorec, že sa treba prekonať, zaťať zuby a zvládnuť to sama.

Bolo toto tvoje nastavenie výsledkom výchovy?

Asi áno, ale vedome som si to osvojila z literárnych vzorov. Je však pravda, že som mamu nepočula sťažovať sa na problémy ani choroby.

Bola to pre mňa akási
tínedžerská radikálna
forma zúčtovania
s ideológiou, ktorá bola
pre mňa neprijateľná.

Ako som spomínala, silno ma ovplyvnil najmä námorník Jack London. Žil podľa zásady, že človek musí veľa zvládnuť: fyzicky aj psychicky. Aj na životopise Marie Curie-Skłodowskej ma zaujalo práve to, ako prekonávala prekážky. Odtiaľ vo mne zostalo presvedčenie o plnom nasadení. Treba však povedať, že mama chválou neplytvala. Keď som prišla so samými jednotkami na vysvedčení, možno bola v ten deň o niečo lepšia večera, ale inak to brala ako samozrejmosť. Ako aj iné moje výsledky.

Experimenty, Indiáni, šport: rodičia ti evidentne dávali veľa voľnosti.
V Smokovci nás rodičia spočiatku do prvej triedy do školy vyprevadili len 1. septembra, no čoskoro sme kilometer a pol dlhú cestu zvládali samy. Cestu späť sme si skracovali cez les, bolo to veľké dobrodružstvo. Keby niekoho z nás vtedy sprevádzali rodičia, bola by to poriadna hanba.

Ako desaťročnú ma posadili na vlak a poslali samu do Prahy k maminmu bratovi. Aj on mi doprial slobodu, nechal ma spoznávať mesto samu, keď bol v práci. Naša škola mala navyše s jednou školou v Prahe vzájomne výhodnú družbu, chodili sme na výmenné návštevy do rodín, a tak som sa v jej centre orientovala lepšie než v Bratislave. Prahu som si už vtedy obľúbila a myslím, že od tých čias sa u mňa formovala silná československá identita.

Ako sa ti s týmto nastavením žilo v kontexte povinných spartakiád a prvomájových pochodov?
Kolektívne nácviky spartakiády som takisto neznášala. Prostné cviky boli otravne nenáročné, aj keď samotný výlet do Prahy na celoštátne vystúpenie na Strahove bol dobrým zážitkom.

Prvomájovým pochodom som sa vyhýbala: raz som aj mame povedala, že mi nie je dobre, a ona mi bez váhania napísala ospravedlnenku.

Mali rodičia pre tento tvoj sklon k nezávislosti pochopenie?
Podporu som nachádzala obzvlášť u otca, ktorý aj na základe svojich spomienok na trampskú mladosť tomu rozumel. Vážila som

si na ňom, že ma do ničoho nenútil. K niečomu ma priviedol, no potom ma nechal ísť vlastnou cestou. Jedinú facku som od neho dostala až na strednej škole, keď som odmietala jesť večeru, pretože som držala diétu kvôli štíhlosti. To ho veľmi rozčúlilo: sám za vojny prekonal tuberkulózu a predstava nedostatočnej výživy ho desila. Pre neho bolo nahnevať sa naozaj nezvyčajné.

Debatovalo sa u vás doma o politike?
Áno. Mama viac sledovala domácu politiku, otec aj svetovú. Samozrejme, v rámci obmedzených informácií tých čias. Otec mi zvykol hovorievať: „Uvidíš, raz nás tá žltá masa prevalcuje," a myslel tým Čínu. Ako členovia strany mali rodičia doma množstvo spisov marxisticko-leninských ideológov, ktoré im rozdávali na školeniach. Rodičia tieto spisy nikdy nečítali, len zaberali miesto v knižnici. Keď prišiel politický odmäk a začali sa odkrývať zločiny a represie komunistickej moci päťdesiatych rokov, začala som tie knihy hádzať do pece v kotolni nášho domu.

Ako pubertiačka si rebelovala pálením marxisticko-leninských spisov?
Bola to pre mňa akási tínedžerská radikálna forma zúčtovania s ideológiou, ktorá bola pre mňa neprijateľná. V tom čase som končila základnú školu a išla som na strednú.

Kto bol v čase dospievania tvoj ženský vzor?
Triedna učiteľka, vzdelaná v histórii a literatúre a športový typ, ktorú v Smokovci považovali aj za najlepšie oblečenú ženu. Bola veľmi elegantná a oblečenie si sama šila aj štrikovala, čo som sa nikdy nenaučila. Bola pre mňa stelesnením kalokagatie. Pochádzala z Bratislavy a jej rozprávanie o tom, ako sa v čase jej štúdia vybrali do Viedne na bicykli, vo mne prebudilo túžbu po otvorenom svete v čase, keď to bolo pre nás úplne nepredstaviteľné. Po páde režimu sa stala vedúcou katedry angličtiny na Prešovskej univerzite, a vždy keď som prišla na prázdniny domov, zašla som za ňou na kus reči.

Naďalej bola mojím vzorom aj mama, počas dospievania som vnímala, aká bola profesijne cieľavedomá. V tom čase pracovala už ako vedúca laboratória, priebežne si zvyšovala kvalifikáciu a popritom bola aj verejne činná ako poslankyňa v národnom výbore, kde riešila komunitné veci. Tento zmysel pre zodpovednosť jej zostal až do vysokého veku: keď niekde videla dlho rozbitý chodník či neporiadok, hneď to začala riešiť, písala podnety alebo sa obracala na príslušné úrady.

Ako to všetko stíhala?
Nemala veľa voľného času, ale keď sa nejaký našiel, trávila ho čítaním. Často siahla po knihách, ktoré som prinášala domov, prešla so mnou obdobím detektívok aj sci-fi literatúry. Televíziu sme vtedy takmer nepozerali, mala však predplatené časopisy Vlasta a Slovenka. Aj ja som ich čítala a pochopila som, odkiaľ pramení jej predstava „správnej" výchovy.

Vravíš, že mama čítala knihy, ktoré si nosila domov. Mali ste spoločné témy? Mohla si s ňou ako dcéra hovoriť o tínedžerských veciach?
O týchto veciach sme sa s mamou veľmi nerozprávali. Nevedela na ne reagovať a intímnejšiu komunikáciu sme neviedli. Všetko som sa dozvedala z kníh alebo z rozhovorov s kamarátkami. Vtedy to však bolo úplne bežné. Myslím, že som to po nej tak trochu zdedila, nikdy som nebola veľmi spontánna ani otvorená. Možno keby som ju bola oslovila sama, rozprávala by sa so mnou.

Na druhej strane mi dôverovala, zrejme stavala na mojej racionalite a zodpovednosti. To ma do istej miery zaväzovalo. Aj keď som spomenula, že bola skôr autoritatívna, to sa prejavovalo najmä v presadzovaní vlastnej „pravdy" a tam sme na seba narážali. Ale nezažila som žiadne prísne zákazy ani obmedzovanie. Myslím, že je veľkou chybou, ak rodičia deťom nedoprajú voľnosť, pri ktorej sa môžu učiť zodpovednosti.

Musím povedať, že už vtedy som sa usilovala o nezávislosť od oficiálnych autorít a slobodu rozhodovania v živote.

Môžeš byť konkrétnejšia?
Myslím slobodu ako možnosť správať sa na základe vlastného rozhodovania. Nie pod príkazmi, tlakom nejakej autority. Najprv to bolo oslobodenie sa od rodičovského vplyvu, keď mama pochopila, že nemá zmysel tlačiť ma pri výbere štúdia do ňou preferovanej medicíny. Rodičia teda nechali výber vysokej školy plne na mňa. Pokorne priznávam, že nakoniec moje slobodné rozhodnutie bolo v prípade voľby ďalšieho štúdia najprv omylom. Na vlastnej chybe som získala skúsenosť, že sloboda znamená aj niesť zodpovednosť.

AUGUST 1968 VO VEĽKEJ BRITÁNII

Na začiatku 60. rokov vstupuje Československo do obdobia postupného politického „odmäku“, v ktorom sa po tvrdom stalinskom režime začínajú opatrne uvoľňovať pomery, najmä v kultúre a na univerzitách. Práve v týchto rokoch sa po dlhom zákaze vracia na univerzity sociológia, kedysi označovaná za „buržoáznu pavedu“, a spolu s novými časopismi a filmami vytvára intelektuálne prostredie, ktoré formuje politické myslenie jednej generácie.

Na začiatku 60. rokov si študovala na strednej škole. Kedy si si prvýkrát všimla, že začína dochádzať k spoločenským zmenám?

Cez môj prvý vzťah. Mala som sedemnásť a môj priateľ bol už vysokoškolák. To bolo v Tatrách bežné, v lete tam prichádzalo množstvo mladých ľudí z celej republiky, najmä na brigády či do hôr. Študoval herectvo na VŠMU, v ročníku s Mariánom Labudom. Bol milovník a znalec literatúry a práve on vo mne prebudil záujem o kultúru. Z prostredia športovcov som sa cez neho dostala do sveta intelektuálov a literatúry. Začala som čítať Kultúrny život a Mladú tvorbu, teda časopisy, ktoré boli otvorenejšie a nepoznačené ideológiou. O týchto veciach som sa so svojimi kamarátkami veľmi rozprávať nemohla.

V prostredí Tatier ľudí viac zaujímali hory, turistika a šport než politika.

V prostredí hôr politika prakticky nebola témou. Už počas strednej školy som trávila čas s výbornými lyžiarmi a neskôr so sánkarmi, s ktorými som chodila na preteky aj do Česka. Bola som ich benjamín,

<< Imatrikulácia – prevzatie indexu v Aule Univerzity Komenského (1966).

nemala som ani osemnásť, a oni nado mnou tak trochu držali ochrannú ruku. Ideológia v tom prostredí nehrala žiadnu rolu. Bol to čisto svet športu, nie intelektuálnych diskusií.

Spomínam si aj na ples Horskej služby, vtedy bol mimoriadne prestížny. Ako maturantky sme tam boli obletované mladými lekármi. Z plesu sme odchádzali okolo druhej v noci a ráno už zasa stáli na svahu. Boli to príjemné časy.

Nebolo ti však ľúto, že si nemohla lyžovať napríklad v Alpách?
Určite áno. To bolo pre nás nedosiahnuteľné. Keď prišli zahraniční lyžiari na Veľkú cenu Slovenska, ktorá sa konala na Hrebienku, cez nich sme mali trochu kontakt so svetom. No nespomínam si, že by som si našu uzavretosť uvedomovala hlbšie. Brali sme to ako niečo dané.

Nebúrila si sa?
Proti rodičom nebolo treba. A proti režimu som sa vlastne ani veľmi nemala s kým búriť. Vo svojom okolí som nepostrehla, že by niekto v tom čase viedol nejaké rebelantské reči. Zároveň mám pocit, že ani dnešní mladí sa veľmi nerozprávajú o politike. Môj čas intenzívneho kultúrneho života prišiel až v Bratislave. Boli to, ako sa hovorí, zlaté šesťdesiate roky.

Ako si spomínaš na rok 1965? Podávala si si prihlášku na vysokú školu a presne v tomto roku sa začala opäť vyučovať sociológia po tom, ako bola nástupom komunistického režimu v roku 1948 zlikvidovaná.
Keď sme si písali prihlášku na vysokú školu, môj kamarát Imro Vašečka bol už rozhodnutý, že pôjde študovať sociológiu, lebo jeho strýko pracoval na Ústave vedeckého ateizmu v Bratislave a mal informáciu, že sa otvára prvý ročník sociológie.

Bol rok 1965/66 a z toho, čo som v tom čase ako maturantka vedela – najmä z Kultúrneho života, ktorý bol vtedy najlepším zdrojom o kultúre a spoločenskom dianí –, mi bolo jasné, že spoločenské

vedy sú stále veľmi ideologizované. Už sa síce začal „odmäk", ale stále to bolo len na začiatku. To ma, odkedy som nejako vnímala politický svet, odrádzalo. A keďže som bola v prírodovednej triede – maturovala som z fyziky a najlepšie mi išla matematika –, ešte na základnej škole som vyhrala okresnú olympiádu. Zároveň som si nemyslela, že mám také nadpriemerné schopnosti, aby som uspela v čistej, neaplikovanej matematike. Učiť tento predmet na strednej škole ma vôbec nelákalo. Tak som sa nakoniec rozhodla bez dostatočných informácií študovať na elektrotechnickej fakulte.

Veľmi skoro som však zistila, že to nie je odbor pre mňa. Síce som nemala problém spraviť skúšku z matematiky na výbornú, a to na prvý termín prešla len desatina z ročníka, a podobne z fyziky, ale technické predmety ako základy inžinierstva mi na rozdiel od absolventov priemyslovky robili problém. Zároveň som zistila, že najviac ma z predmetov bavilo chodiť na prednášky z predmetu nepríťažlivo nazvaného „dejiny robotníckeho hnutia". Prednášal ho mladý asistent v rámci tzv. spoločného povinného základu a prezentoval tento predmet úplne inak, než sa oficiálne požadovalo. Na jeho prednáškach bola vždy plná sála, zaujal nás tým, že hovoril o politickej histórii bez ideológie. Už bolo cítiť prichádzajúci politický odmäk druhej polovice 60. rokov.

Boli na technike slobodnejšie pomery ako na filozofickej fakulte?

Na technike ani na prírodných vedách neboli predmety tzv. spoločného základu (marxizmus-leninizmus) dôležité, pristupovalo sa k nim formálne. Nakoniec aj tí, čo prednášali fyziku a matematiku na elektrofakulte, pozerali na predmet dejiny medzinárodného robotníckeho hnutia asi s dešpektom ako na nutné zlo a nebolo to ostro sledované ani vedením fakulty.

Nakoniec som začala namiesto prednášok z predmetov ako základy inžinierstva chodiť do študovne Univerzitnej knižnice, čítala tam filozofické a spoločenskovedné texty a postupne u mňa dozrievalo, že sa predsa len prikloním k sociológii. To bol už bol rok 1966,